

ARTUR LIS* – LUBLIN

[Recenzja]: Maciej Zdanek, *Jędrzejów w wiekach średnich*, Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica”, Kraków 2022, ss. 230, ISBN: 978-83-66304-97-0

Jędrzejów pojawił się na widowni dziejowej, jak większość naszych miejscowości grodowo-miejskich, w okresie przedhistorycznym. Miasto zawdzięczało cystersom swe powstanie i znaczenie. Nie wyrosło jednak na surowym korzeniu, lecz ze wsi Brzeźnica należącej do protoplastów późniejszych rodów – Gryfitów i Lisów¹. Dzieje Brzeźnicy-Jędrzejowa ze względu na źródła i wspólnotę losów nie mogą abstrahować od historii klasztoru, zwłaszcza w wiekach średnich. Klasztor jędrzejowski i sprzężona z nim wieś, a od 1271 roku miasto – stanowiły centrum dóbr, znacząco rozbudowanych wskutek aktywnej działalności cystersów. Zakres terytorialny, oprócz miasta, obejmował wsie: Borki, Borów, Brus, Brynica Sucha, Brzeźnica, Chorzewa, Chwaścice, Cierno-Zaszosie, Gozna, Ignacówka, Jasionna, Książę-Skroniów, Kulczyzna, Lasków, Lścin, Ludwinów, Mnichów, Piaski, Podchojny, Podlaszcze, Potok Mały. Jak słusznie zauważa Maciej Zdanek:

(...) choć nowe granice administracyjne przecięły wiele dawnych więzów, z dziedzictwa historycznej Małopolski wyrastają dwa kręgi odniesienia: więź z Krakowem oraz powiązanie z dawną Sandomierszczyzną, która stała się od XIX w. podwaliną nowego regionu kieleckiego (świętokrzyskiego). W średniowieczu osadzony jest też europejski wymiar historii miasta, nie tylko jako miasta prawa niemieckiego, lecz także jako miejsca fundacji klasztoru cyster-

* Artur Lis – dr historii, dr prawa, Instytut Nauk Prawnych, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

e-mail: arturlis@kul.pl

<https://orcid.org/0000-0003-4613-0671>

¹ Nowoczesne badania nad dziejami klasztoru rozpoczęła rozprawa Antoniego Zygmunta Helcela, który krytycznie rozpatrzył najstarsze przekazy źródłowe, zestawił katalog opatów oraz zarejestrował ówczesny stan zachowania kompleksu kościelno-klasztornego i niektórych zabytków, zwłaszcza interesującego go nagrobku kasztelana Pakosława z Mstyczowa herbu Lis. Zob. A.Z. Helcel, *O klasztorze jędrzejowskim i będącym tam nagrobku Pakosława kasztelana krakowskiego*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego z Uniwersytetem Jagiellońskim złączonego”. Oddział Sztuk i Archeologii, 23 (1852) z. 2, s. 125-216.

sów przybyłych z Morimond – jednej z dwóch najstarszych polskich wspólnot cysterskich².

Recenzowana publikacja składa się z sześciu rozdziałów. Rozdział pierwszy zatytułowano: *Dzieje Jędrzejowa w średniowieczu jako temat badawczy*. Autor omówił w nim zakres rzeczowy pracy, podstawę źródłową i stan badań. W rozdziale drugim pt. *Geograficzno-historyczne usytuowanie Jędrzejowa* czytelnik znajdzie m.in. omówienie położenia geograficznego miasta i jego przynależność na przestrzeni wieków do administracji państwowej i kościelnej. *Od monarszej do możnowładczej Brzeźnicy* to z kolei tytuł trzeciego rozdziału. Autor dokonał podsumowania badań wokół kręgu rodzinnego przysłych Gryfitów i Lisów, a w sposób szczególny zajął się biogramem fundatora klasztoru cystersów – abp. Jana (Janika). Następny rozdział zawiera dzieje miasta w okresie przedlokacyjnym oraz początki cysterskiego Jędrzejowa. Kolejny – piąty rozdział monografii poświęcono przywilejowi lokacyjnemu Bolesława Wstydliwego dla Jędrzejowa z 16 lutego 1271 roku i lokacji miasta na prawie niemieckim. Ostatni szósty rozdział pt. *Jędrzejów w późnym średniowieczu* zawiera zarys dziejów miasta od XIV do XV wieku i analizę jego uwarunkowań rozwojowych (m.in: granice miasta, klasztor, ustrój miasta, ciężary państwowe, rozwój handlu i rzemiosła, mieszkańcy, parafia i szkoła).

Autorem *Jędrzejowa w wiekach średnich* jest dr hab. M. Zdanek (urodzony w 1975 roku w Jędrzejowie). Ukończył on Liceum Ogólnokształcące im. Mikołaja Reja w Jędrzejowie. W latach 1995-1999 odbył studia historyczne na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie, zakończone obroną pracy magisterskiej *Proces fundacyjny, pierwotne uposażenie, rozwój majątku i gospodarka opactwa cystersów w Mogile do początku XIV wieku*. W latach 1999-2003 doktorant na Wydziale Historycznym UJ, w 2004 roku obronił rozprawę doktorską *Kultura intelektualna dominikanów krakowskich w średniowieczu*. Jest uczniem prof. dr. hab. Krzysztofa Ożoga. W latach 2004-2009 adiunkt w Pracowni Słownika Historyczno-Geograficznego Małopolski Instytutu Historii PAN w Krakowie, kierowanej przez dr. Waldemara Bukowskiego. Od 2009 roku adiunkt w Oddziale Badań Dziejów UJ w Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego. Zainteresowania naukowe to: historia kultury intelektualnej, historia Uniwersytetu Jagiellońskiego i historia Kościoła, zwłaszcza klasztorów cystersów i dominikanów w dawnej Małopolsce w średniowieczu i epoce wczesnonowożytnej³.

Podstawowe znaczenie dla dziejów Jędrzejowa ma przywilej fundacyjny klasztoru wystawiony przez abp. Jana (Janika) w 1153 roku⁴. Następnie szczególną

² M. Zdanek, *Jędrzejów w wiekach średnich*, Kraków 2022, s. 190.

³ Spośród dorobku naukowego Macieja Zdanka warto wymienić: *Szkoły i studia dominikanów krakowskich w średniowieczu*, Warszawa 2005; *Dzieje Nagłowic*, Warszawa 2006 (razem z M. Piszczek, K. Ślusarek), *Jędrzejów-Kraków 2006*; *Święty Jacek Odrowąż. Studia i źródła. Skarby dominikańskie*, red. M. Zdanek, Kraków 2007; *Księga ziemska krakowska 2: 1394-1397*, wyd. W. Bukowski, M. Zdanek, Warszawa 2012; *Felix indiget amicis. Studia z dziejów kultury duchowej i intelektualnej średniowiecza ofiarowane profesorowi Krzysztofowi Ożogowi*, red. W. Świeboda, M. Zdanek, Kraków 2016; *Uniwersytet Krakowski wobec własnej przeszłości w XV-XVI wieku*, Kraków 2017.

⁴ *Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, wyd. F. Piekosiński, t. 2, Kraków 1886, nr 372 (dalej: KDM). Por. też nowe wydanie z tłumaczeniem: *Dokument fundacyjny klasztoru Cystersów*

rangę mają dokumenty sporządzone na zjeździe jędrzejowskim, który odbył się z okazji konsekracji przebudowanej świątyni klasztornej, a z racji politycznego kontekstu bywa nazywany buntem jędrzejowskim. Są to przywileje abp. Jana i biskupa krakowskiego Gedki, zachowane w dwóch redakcjach i wydane przez Franciszka Piekosińskiego⁵ oraz przywileje książąt Mieszka Starego i Kazimierza Sprawiedliwego (około 1167 roku)⁶. Kolejny dokument biskupa krakowskiego Wincentego Kadłubka z 1210 roku dla klasztoru Cystersów w Jędrzejowie, zatwierdzający dawne nadania dziesięcinnie i nadający dziesięciny z trzech wsi⁷.

W 1210 roku, biskup krakowski Wincenty konsekrował nowy kościół klasztorny cystersów w Jędrzejowie. Z tej okazji zatwierdził opactwu poprzednie nadania dziesięcinnie biskupa krakowskiego Gedki oraz nadał dziesięciny z trzech wsi: Wilczyc, Niegosławic i Zdanowic⁸. Karol Mieszkowski twierdził, że

(...) dokument ten został następnie przerobiony na transumpt w formie obecnie nam znanej. I zapewne jego pozostałością są w transumpcie autentyczni świadkowie, data, maledykcja, być może i formuły początkowe (inwokacja, intytulacja, salutacja, arenga) oraz dyspozycja, która po odpowiednim zmodyfikowaniu stylowym została dopisana pod spodem rzekomo transumowanych przez Wincentego dokumentów⁹.

Czas sporządzenia owego interpolowanego fałszyfikatu formalnego kładzie się ogólnie na koniec XIII wieku. W doprecyzowaniu tej datacji są pomocne ustalenia Józefa Dobosza, wedle którego sfalsyfikowaną redakcję nadań Gedki umieszczoną w spreparowanym dokumencie Wincentego przygotowano około 1250 roku¹⁰.

w *Jędrzejowie*, oprac. J. Dobosz, A.M. Wyrwa, przekł. K. Liman, w: *Cystersi w Polsce. W 850-lecie fundacji opactwa jędrzejowskiego*, red. D. Olszewski, Kielce 1990, s. 205-208. O dyktacie i literackich kontekstach zob. B. Kürbis, *Cystersi w kulturze polskiego średniowiecza. Trzy świadectwa z XII wieku*, w: *Historia i kultura cystersów w dawnej Polsce i ich europejskie związki*, red. J. Strzelczyk, Poznań 1987, s. 328-341.

⁵ KDM, nr 374.

⁶ W. Semkowicz, *Nieznane nadania na rzecz opactwa jędrzejowskiego z XII w.*, „Kwartalnik Historyczny”, 24 (1910) s. 66-97. Zob. J. Bieniak, *Obóz obrońców statutu Bolesława Krzywoustego*, w: *Genealogia – polska elita polityczna w wiekach średnich na tle porównawczym*, red. J. Wróniszewski, Toruń 1993, s. 29-30; tenże, *Polska elita polityczna XII wieku. (Część III C. Arbitrzy książąt – pełnia władzy)*, w: *Spółeczeństwo Polski średniowiecznej*, red. S.K. Kuczyński (dalej: SPŚ), t. 8, Warszawa 1999, s. 33-45.

⁷ KDM, nr 380; K. Mieszkowski, *Krytyka autentyczności dokumentów biskupów krakowskich XIII wieku*, „Przegląd Historyczny”, 65 (1974) z. 1, s. 147-151; tenże, *Studia nad dokumentami katedry krakowskiej XIII wieku. Początki kancelarii biskupiej*, Wrocław 1974, s. 105-106.

⁸ Korekta identyfikacji wsi Wilczyce – M. Zdanek, *Dzieje osadnictwa do końca XVIII wieku*, w: M. Piszczek, K. Ślusarek, M. Zdanek, *Dzieje Nagłowic, Jędrzejów-Kraków 2006*, s. 60-61.

⁹ Mieszkowski, *Krytyka autentyczności dokumentów*, s. 150-151.

¹⁰ J. Dobosz, *Trzynastowieczne fałszyfikaty cysterskie z Sulejowa i Jędrzejowa. Motywy i okoliczności powstania*, w: *Klasztor w kulturze średniowiecznej Polski*, pod red. A. Pobóg-Lenartowicz i M. Derwicha, Opole 1995, s. 225-237. Warto również zobaczyć: tenże, *Proces fundacyjny i pierwsze uposażenie opactwa cystersów w Jędrzejowie*, w: *Cystersi w Polsce. W 850-lecie fundacji opactwa jędrzejowskiego*, red. D. Olszewski, Kielce 1990, s. 40-79; tenże, *Kościół jako element uposażenia klasztorów cysterskich w Polsce w XII i początkach XIII wieku*, w: *Nihil superfluum*

Brzeźnica, z której wyrósł Jędrzejów, pojawia się w źródłach pisanych jako własność możnowładcza, z której później powstały trzy potężne rody: Gryfitów, Lisów i Wierzbnow¹¹. Nazwy rodów dla rycerstwa XII wieku, stosujemy umownie, zgodnie z nomenklaturą występującą w literaturze¹². Pierwszymi uchwytnymi źródłowo pośrednio lub bezpośrednio przedstawicielami rodu Gryfitów było trzech braci: Boddęta, Klemens (imię przekazane przez Jana Długosza) i trzeci – nieznanym z imienia. Czas ich życia przypadł na okres przed 1140 rokiem, a więc na czasy Bolesława Krzywoustego¹³. Nieznanym z imienia przedstawicielem rodziny był ojciec Jaksy z Miechowa (czynny od 1145 roku, zmarł w 1176 roku) i zapewne Mikory (czynny od 1145 roku, zmarł około 1175 roku). W polskiej literaturze mediewistycznej od dziesięcioleci toczy się spór na temat postaci Jaksy. Najwięcej problemów sprawia mediewistom ustalenie odpowiedzi na pytanie – czy Jaksa z Miechowa był tożsamy z Jaksą, księciem Sprewian i Stodoran, który w drugiej połowie XII wieku władał połabskim księstwem kopanickim? W dyskusji tej uczestniczyli m.in. Krzysztof Mosingiewicz¹⁴, Janusz Bieniak¹⁵, Jerzy Rajman¹⁶, Marek Cetwiński¹⁷, Gerald Labuda¹⁸, Marek Wójcik¹⁹, Zbigniew Piłat²⁰ oraz

esse. *Prace z dziejów średniowiecza ofiarowane Profesor Jadwidze Krzyżanowskiej*, red. J. Strzelczyk, J. Dobosz, Poznań 2000, s. 187-193.

¹¹ J. Bieniak, *Polska elita polityczna XII wieku. (Część III A. Arbitrzy książąt – krąg rodzinny Piotra Włostowica)*, w: SPŚ, t. 4, Warszawa 1990, s. 1-107.

¹² D. Karczewski, *Związki genealogiczne fundatorów dwunastowiecznych prywatnych fundacji klasztornych*, w: *Genealogia rola związków rodzinnych i rodowych w życiu publicznym w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym*, red. A. Radziwiński, J. Broniszewski, Toruń 1996, s. 258-279,

¹³ Por M. Wójcik, *Ród Gryfitów do końca XIII wieku. Pochodzenie – genealogia – rozsiedlenie*, Wrocław 1993.

¹⁴ K. Mosingiewicz, *Jeszcze o zagadce Jaksy*, „Roczniki Historyczne”, 52 (1986) s. 141-157.

¹⁵ Bieniak, *Polska elita polityczna XII wieku. (Część III A. Arbitrzy książąt – krąg rodzinny Piotra Włostowica)*, s. 13-107; Zob. R. Kiersnowski, *Jaksa i jego monety. (Na marginesie rozprawy J. Bieniaka, Polska elita polityczna XII wieku)*, w: SPŚ, t. 5, Warszawa 1993, s. 153-160.

¹⁶ J. Rajman, *Dominus – comes – princeps. Studium o Jaksach w XII wieku*, „Studia Historyczne”, 33 (1990) z. 3-4, s. 347-369; tenże, *Pielgrzym i fundator. Fundacje kościelne i pochodzenie księcia Jaksy*, „Nasza Przeszłość”, 82 (1994) s. 5-34.

¹⁷ M. Cetwiński, *Rycerstwo Śląskie do końca XIII w., biogramy i rodowody*, Wrocław 1982, s. 10-12, nr 15 oraz tabl. 5.

¹⁸ G. Labuda, *Okolo datacji dokumentów fundacyjnych klasztoru premonstratensów w Grobe (1159, 1168?, 1177-1179). Przyczynek do dyskusji nad identyfikacją Jaksów*, w: *Personae, colligationes, facta*, Toruń 1991, s. 13-25; tenże, *Jaksa z Kopanicy*, w: *Polski słownik biograficzny* (dalej: PSB), t. 10, red. K. Lepszy, Wrocław 1963, s. 339-340; tenże, *Jaksa z Miechowa*, w: tamże, s. 340-341.

¹⁹ Wójcik, *Ród Gryfitów*, s. 12-20; tenże, *Małopolanin czy Połabianin. Głos w dyskusji nad problemem pochodzenia Jaksy*, w: *Viae historicae. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Lechowi Tyszkiewiczowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, Wrocław 2001, s. 261-273.

²⁰ Z. Piłat, *Fundator i fundacja klasztoru Bożogrobców w Miechowie*, w: *Bożogrobcy w Polsce. Praca zbiorowa*, red. C. Wilanowski, Miechów-Warszawa 1999.

Michael Lindner²¹. Najwięcej zwolenników ma teza, że Jaksą, zięć Piotra Włostowica, Jaksą fundator bożogrobców w Miechowie, Jaksą, zdobywca Brenny i księżę na Kopniku jest jedną i tą samą postacią²². Podkreślić należy związki Jaksy z Piotrem Włostowicem²³ – którego był zięciem, poślubiając Agatę Piotrównę²⁴.

Jaksa i Mikora zmarli, nie pozostawiając żyjących potomków męskich. Na wysoką pozycję ojca Jaksy wskazuje fakt, że był żonaty z księżniczką połabską. Bodzęta miał syna Śmiła, który zmarł bezpotomnie przed 1167 rokiem. Dobra po nim odziedziczył jego stryjeczny brat – arcybiskup gnieźnieński Jan (Janik), fundator klasztoru jędrzejowskiego – i podarował je swej fundacji. Domniemany Klemens miał czterech synów: Klemensa (czynny w latach 1149-1161), którego synowie rozrodzili się w ród Gryfitów; wspomnianego Jana – posiadacza Brzeżnicy, arcybiskupa gnieźnieńskiego i fundatora klasztoru jędrzejowskiego (czynny od 1140 roku, zmarł pomiędzy 1167 (1168) a 1177 rokiem); Stępotę – protoplastę rodu Lisów; Andrzeja – protoplastę rodu Wierzbnow. Badania Błażeja Śliwińskiego, monografisty rodu Lisów, pozwalają uszczegółowić genealogię tego rodu. Autor wywodzi ich od Szczepana Starego (Magnusa, urodzonego prawdopodobnie

²¹ M. Lindner, *Jacza von Köpenick. Ein Slawenfürst des 12. Jahrhunderts zwischen dem Reich und Polen. Geschichten aus einer Zeit, in der es Berlin noch nicht gab*, Berlin 2012.

²² T. Giergiel, *Rycerstwo ziemi sandomierskiej. Podstawy kształtowania się rycerstwa sandomierskiego do połowy XIII wieku*, Warszawa 2004, s. 57 i in.; E. Wiśniowski, *Najstarszy dokument benedyktynów sieciechowskich (1252)*, „Studia Źródłoznawcze”, 4 (1959) s. 57-73.

²³ Piotr Włostowic – wojewoda ogólnopolski – pierwszy raz (około 1118-1121), drugi raz (około 1132-1145), trzeci raz (około 1147-1151). Por. J. Bieniak, *Polska elita polityczna XII wieku. (Część IV B. Dwa Możliwość – starzy i nowi)*, w: SPŚ, t. 12, red. S. Górzyński, Warszawa 2012, s. 29-31. Ojcem Piotra miał być Włost, właściciel części wyspy Piasek, kontrolujący przeprawę przez rzekę Odrę, fundator kościoła na Ślęży lub w Górcie pod Ślężą. Możliwość ów miał mieć trzech synów: Włosta, Piotra i Bogusława. O tym, że Piotr był synem Włosta świadczy jasny przekaz Mistrza Wincentego, który nazywa Piotra Włostowicem. Zob. Mistrz Wincenty (tzw. Kadłubek), *Kronika polska*, przeł. i oprac. B. Kürbis, Wrocław 2008, ks. III, rozdz. 20, s. 141. Drugim bratem Piotra Włostowica był Bogusław, przodek Wincentego Kadłubka. Zob. A. Lis, *Spory wokół biografii mistrza Wincentego Kadłubka*, Lublin 2013, s. 61-82; tenże, *Master Vincentius*, Lublin 2016. Piotr Włostowic miał trzech synów: Wszebora, Idziego, Świętosława (Konstantyna) oraz dwie córki: Agatę (Agapię) i Beatrycę. Bocznymi krewnymi wojewody prawdopodobnie byli: zmarły bezpotomnie Mikora (stryjeczny brat Piotra?), Jerzy (siostrzeniec?) oraz Cieszybor. Janusz Bieniak, kierując się kryterium bliskości terytorialnej, imionowym oraz majątkowo-patronackim, uznał wojewodę Wszeborga za najstarszego syna Piotra. Zob. J. Bieniak, *Ród Łabędziów*, w: *Genealogia – studia nad wspólnotami krewniczymi i terytorialnymi w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym*, red. J. Wroniszewski, Toruń 1987, s. 9-31; starsza literatura: M. Friedberg, *Ród Łabędziów w wiekach średnich*, „Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego we Lwowie”, 7 (1924/1925) s. 1-100. Piotr Włostowic miał jeszcze dwóch synów: Świętosława (Konstantyna) – urodzony około 1113-1115 roku, zmarł przed 1176 rokiem i Idziego – urodzony około 1126 roku, zmarł przed 1153 rokiem. Zob. Bieniak, *Polska elita polityczna XII wieku. (Część III A. Arbitrzy książąt – krąg rodzinny Piotra Włostowica)*, s. 13-107. Por. W. Wojtowicz, *Tzw. Carmen Mauri*, w: *Przeszłość w kulturze średniowiecznej Polski*, t. I, red. J. Banaszkiewicz, A. Dąbrówka, P. Węcowski, Warszawa 2018, s. 105-125.

²⁴ Bieniak, *Polska elita polityczna XII wieku. (Część III A. Arbitrzy książąt – krąg rodzinny Piotra Włostowica)*, s. 64 i nn.

w latach 20. XII wieku, czynnego 1161-1186/1187)²⁵. Miał on dowodnie dwóch synów: Szczepana Młodszeo z Książa (czynny od 1161 roku do około 1211 roku) oraz Wincentego, poświęconego w 1167 (1168) roku. Pochodzenie Szczepana Starego B. Śliwiński pozostawił nierozstrzygnięte²⁶. Wcześniej jednak, wraz z K. Mosingiewiczem, zastanawiając się nad jego rodzicem, stawiał na Stępotę, wymienionego w falsyfikacie z 1163 roku jako ojca Mikołaja i Wita (Wicka)²⁷. Mikołaj, przyszły wojewoda krakowski, był bratem biskupa krakowskiego Pełki²⁸, co w sumie oznacza, że Stępota miał czterech synów: Szczepana, Mikołaja, Wita (Wicka) i Pełkę²⁹. Stefan Magnus był wzmiankowany w 1161 roku podczas zjazdu w Łęczycy w dokumencie Bolesława IV Kędzierzawego i Henryka Sandomierskiego, jako opiekun nieletnich synów Wszebora: Krystyna, Ottona i Wszebora³⁰. Najpewniej siostra Stefana była żoną Wszebora Łabędzia. To tłumaczyłoby opiekę (jako wuja) Stefana nad dziećmi wojewody Wszebora³¹. Synami kasztelana krakowskiego Stefana byli wymienieni w 1168 roku Stefan i Wincenty³². Stefan Magnus był dziadkiem: Andrzeja, Bogusława, Wojciecha (synowie Stefana) oraz Jaksy z Szybowic i Stefana (synowie Wincentego)³³.

²⁵ B. Śliwiński, *Stefan (Szczepan) Magnus (zm. po 1186/7)*, w: PSB, t. 43/1, red. A. Romanowski, Warszawa-Kraków 2004, s. 131-133. Por. tenże, *W sprawie pochodzenia Mistrza Wincentego*, „Studia Źródłoznawcze”, 24 (1979) s. 167-172.

²⁶ B. Śliwiński, *Lisowie Krzelowscy w XIV wieku i ich antenaci*, Gdańsk 1993, s. 169; tenże, *Ród Lisów. Problem pochodzenia wojewody krakowskiego Mikołaja i biskupa krakowskiego Pełki*, w: *Genealogia. Studia nad wspólnotami krewniczymi i terytorialnymi w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym*, red. J. Hertel, J. Wroniszewski, Toruń 1987, s. 33-46; tenże, *Ród Lisów w Rocznikach Jana Długosza – przyczynek do zagadnienia zaginionej Kroniki dominikańskiej z pierwszej połowy XIII wieku*, „Studia Źródłoznawcze”, 34 (1993) s. 41-49.

²⁷ K. Mosingiewicz, B. Śliwiński, *Rycerstwo polskie XII w. w falsyfikacie Kazimierza Sprawiedliwego*, „Kwartalnik Historyczny”, 88 (1981) z. 3, s. 713-722.

²⁸ Por. J. Mitkowski, S. Trawkowski, *Pelka (Fulko), (zm. 1207), biskup krakowski*, w: PSB, t. 25/3, red. E. Rostworowski, Wrocław 1980, s. 571-574; J. Wyrozumski, *Mikołaj (zm. 1202)*, w: PSB, t. 21, red. E. Rostworowski, Wrocław 1976, s. 80-82; B. Śliwiński, *Ród Lisów. Próba pochodzenia wojewody krakowskiego Mikołaja i biskupa krakowskiego Pełki*, w: *Genealogia. Studia nad wspólnotami krewniczymi i terytorialnymi w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym*, red. J. Hertel, J. Wroniszewski, Toruń 1987, s. 45.

²⁹ Bieniak, *Polska elita polityczna XII wieku. (Część III A. Arbitrzy ksiąg – krąg rodzinny Piotra Włostowica)*, s. 90-92; J. Dobosz, *Monarchia i możni wobec Kościoła w Polsce do początku XIII wieku*, Poznań 2002, s. 390.

³⁰ Zob. *Codex diplomaticus et commemorationum Masoviae generalia*, wyd. J.K. Kochanowski, t. 1, Warszawa 1919, nr 87, s. 81-83; KDM, nr 373; Śliwiński, *Stefan (Szczepan) Magnus*, s. 131-133.

³¹ KDM, nr 373; Bieniak, *Ród Łabędziów*, s. 9-31 oraz przedruk: *Polskie rycerstwo średniowieczne. Wybór pism*. Kraków 2002, s. 215-230.

³² Śliwiński, *Lisowie Krzelowscy*, s. 169; tenże, *Ród Lisów. Problem pochodzenia*, s. 33-46; tenże, *Ród Lisów w Rocznikach Jana Długosza*, s. 41-49.

³³ Śliwiński, *Stefan (Szczepan) Magnus*, s. 132.

Agata Tarnas-Tomczyk przeprowadziła wywód genealogii Wierzbńów w XIII wieku³⁴. Linia prowadzi do trzech braci znanych z dokumentu patriarchy jerozolimskiego Monacha z 1198 roku, zawierającego wykaz darowizn na rzecz klasztoru bożogrobców miechowskich. Byli to: Andrzej (ojciec Stefana z Wierzbnej), Maciej i Jan. Ich ojcem był Andrzej, który przed 1149 rokiem podarował klasztorowi św. Wincentego na Ołbinie – wielkiej fundacji Piotra Włostowica – podkrakowską wieś Wawrzeńczyce.

Ważnym źródłem do rozpoznania początków rodziny, na które zwraca uwagę Zdanek, jest dokument legata papieskiego Idziego z Tusculum wystawiony dla klasztoru tynieckiego. Jest to falsyfikat formalny z datą 1105, faktycznie zaś wystawiony około 1123/1124 roku i potem interpolowany³⁵. Wystąpili w nim książę Bolesław, jego syn Władysław i biskup krakowski Radost, a na liście świadków: Skarbimir (protoplasta Awdańców), Wojsław (protoplasta rodu Powalów), Poztigus, Andrzej, Sułek z synem Marcinem (protoplasta jednej z rodzin Sieciechowiców z rodu Toporów), Prędota (protoplasta rodu Odrowążów) i Dziwigór (tj. Dziwisz, protoplasta rodu Jelitów)³⁶. Zdaniem Zdanka, istotna byłaby przy tym chronologia: wedle datacji na 1105 rok ów Andrzej byłby protoplastą rodu, natomiast zgodnie z datacją na 1123/1124 – byłby bratem Bodzety, tzn. albo nieznanym z imienia ojcem Jaksy i Mikory, albo ojcem Klemensa, abp. Jana, Stępoty i Andrzeja. Obecnie przyjęte jest identyfikowanie występującego w dokumencie tynieckim Andrzeja jako prawdopodobnego syna palatyna Sieciecha i ojca Sieciecha Młodszego, cześnika Bolesława Krzywoustego, a tym samym jako protoplastę głównej małopolskiej linii rodu Toporów³⁷.

Reasumując, należy stwierdzić, że recenzowana publikacja stanowi wartościową pozycję dla polskiej nauki. Wielość poruszonych w książce zagadnień powoduje, że nie sposób odnieść się w recenzji do wszystkich. Praca koresponduje z aktualnymi potrzebami oraz zawiera istotne wartości poznawcze. Cechuje ją przejrzystość i wysoki poziom wywodu, chociaż można znaleźć niewielkie powtórzenia tych samych treści. Autor we wzorcowy sposób przeprowadził szeroko zakrojone, wielopłaszczyznowe badania. Ogromną zaletą recenzowanej książki jest umiejętność prezentowania wiadomości w sposób, który pobudza czytelnika do samodzielnego analizowania jej fragmentów. Jeśli dodać do tego, iż publikacja napisana jest jasno

³⁴ A. Tarnas-Tomczyk, *Ród Wierzbńów do końca XIV wieku. Genealogia i rozsiedlenie*, Wrocław 1993, s. 25, 27.

³⁵ M. Derwich, *Tyniecka zgoda i wyszogrodzka wróżda. O dwóch konfliktach wewnętrznych w Polsce średniowiecznej XII i XIII wieku*, „Kwartalnik Historyczny”, 95 (1988) z. 2, s. 3-23; Giergiel, *Rycerstwo ziemi sandomierskiej*, s. 32.

³⁶ Zob. A. Lis, *Mistrz Wincenty z rodu Łabędziów?*, w: *Człowiek – Społeczeństwo – Wiara. Studia interdyscyplinarne*, red. B. Stawiarski, Wrocław 2008, s. 81-102; O.M. Balzer, *Przegląd palatynów polskich w czasie panowania Piastów*, red. A. Lis, Sandomierz 2020.

³⁷ J. Kurtyka, *Tęczyńscy. Studium z dziejów polskiej elity możnowładczej w średniowieczu*, Kraków 1997, s. 44-50; tenże, *Sieciech (2 poł. XI w.), palatyn (wojewoda) polski*, w: PSB, t. 36, red. H. Markiewicz, Warszawa-Kraków 1996, s. 495-509 (tam obszerna bibliografia). Por. G. Kli-mecka, *Ród potomków Sieciecha w wiekach XII-XIII*, „Studia Źródłoznawcze”, 28 (1983) s. 51-68.

i treściwie, nie można mieć wątpliwości, że stanowi ona przykład cennej pozycji wydawniczej i jest ze wszech miar godna polecenia.

Słowa kluczowe: Jędrzejów; Brzeźnica; Idzi z Tusculum; Gryfici; Jaksa z Miechowa

REFERENCES / BIBLIOGRAFIA

- Balzer Oswald Marian, *Przegląd palatynów polskich w czasie panowania Piastów*, red. A. Lis, Sandomierz 2020.
- Bieniak Janusz, *Obóz obrońców statutu Bolesława Krzywoustego*, w: *Genealogia – polska elita polityczna w wiekach średnich na tle porównawczym*, red. J. Wroniszewski, Toruń 1993, s. 29-30.
- Bieniak Janusz, *Polska elita polityczna XII wieku. (Część III A. Arbitrzy książąt – krąg rodzinny Piotra Włostowica)*, w: *Spółeczeństwo Polski średniowiecznej*, t. 4, red. S.K. Kuczyński, Warszawa 1990, s. 1-107.
- Bieniak Janusz, *Polska elita polityczna XII wieku. (Część III C. Arbitrzy książąt – pełnia władzy)*, w: *Spółeczeństwo Polski średniowiecznej*, t. 8, red. S.K. Kuczyński, Warszawa 1999, s. 33-45.
- Bieniak Janusz, *Polska elita polityczna XII wieku. (Część IV B. Dwa Moźnowładztwa – starzy i nowi)*, w: *Spółeczeństwo Polski średniowiecznej*, t. 12, red. S. Górzynski, Warszawa 2012, s. 29-31.
- Bieniak Janusz, *Polskie rycerstwo średniowieczne. Wybór pism*, Kraków 2002.
- Bieniak Janusz, *Ród Łabędziów*, w: *Genealogia – studia nad wspólnotami krewniczym i terytorialnymi w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym*, red. J. Hertel, J. Wroniszewski, Toruń 1987, s. 9-31.
- Cetwiński Marek, *Rycerstwo Śląskie do końca XIII w., biogramy i rodowody*, Wrocław 1982.
- Codex diplomaticus et commemorationum Masoviae generalia*, wyd. J.K. Kochanowski, t. 1, Warszawa 1919.
- Derwich Marek, *Tyniecka zgoda i wyszogrodzka wróżda. O dwóch konfliktach wewnętrznych w Polsce średniowiecznej XII i XIII wieku*, „Kwartalnik Historyczny”, 95 (1988) z. 2, s. 3-23.
- Dobosz Józef, *Kościół jako element uposażenia klasztorów cysterskich w Polsce w XII i początkach XIII wieku*, w: *Nihil superfluum esse. Prace z dziejów średniowiecza ofiarowane Profesor Jadwidze Krzyżanowskiej*, red. J. Strzelczyk, J. Dobosz, Poznań 2000, s. 187-193.
- Dobosz Józef, *Monarchia i możni wobec Kościoła w Polsce do początku XIII wieku*, Poznań 2002.
- Dobosz Józef, *Proces fundacyjny i pierwsze uposażenie opactwa cystersów w Jędrzejowie*, w: *Cystersi w Polsce. W 850-lecie fundacji opactwa jędrzejowskiego*, red. D. Olszewski, Kielce 1990, s. 40-79.
- Dobosz Józef, *Trzynastowieczne falsyfikaty cysterskie z Sulejowa i Jędrzejowa. Motywy i okoliczności powstania*, w: *Klasztor w kulturze średniowiecznej Polski*, pod red. A. Pobóg-Lenartowicz i M. Derwicha, Opole 1995, s. 225-237.

- Dokument fundacyjny klasztoru Cystersów w Jędrzejowie*, oprac. J. Dobosz, A.M. Wyrwa, przekł. K. Liman, w: *Cystrzy w Polsce. W 850-lecie fundacji opactwa jędrzejowskiego*, red. D. Olszewski, Kielce 1990, s. 205-208.
- Felix indiget amicis. Studia z dziejów kultury duchowej i intelektualnej średniowiecza ofiarowane profesorowi Krzysztofowi Ożogowi*, red. W. Świeboda, M. Zdanek, Kraków 2016.
- Friedberg Marian, *Ród Łabędziów w wiekach średnich*, „Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego we Lwowie”, 7 (1924/1925) s. 1-100.
- Giergiel Tomisław, *Rycerstwo ziemi sandomierskiej. Podstawy kształtowania się rycerstwa sandomierskiego do połowy XIII wieku*, Warszawa 2004.
- Helcel Antoni Zygmunt, *O klasztorze jędrzejowskim i będącym tam nagrobku Pakostława kasztelana krakowskiego*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego z Uniwersytetem Jagiellońskim złączonego”. Oddział Sztuk i Archeologii, 23 (1852) z. 2, s. 125-216.
- Karczewski Dariusz, *Związki genealogiczne fundatorów dwunastowiecznych prywatnych fundacji klasztornych*, w: *Genealogia rola związków rodzinnych i rodowych w życiu publicznym w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym*, red. A. Radziwiński, J. Broniszewski, Toruń 1996, s. 258-279.
- Kiersnowski Ryszard, *Jaksa i jego monety. (Na marginesie rozprawy J. Bieniaka, Polska elita polityczna XII wieku)*, w: *Spółczesność Polski średniowiecznej*, t. 5, red. S.K. Kuczyński, Warszawa 1993, s. 153-160.
- Klimecka Grażyna, *Ród potomków Sieciecha w wiekach XII-XIII*, „Studia Źródłoznawcze”, 28 (1983) s. 51-68.
- Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, wyd. F. Piekosiński, t. 2, Kraków 1886.
- Księga ziemna krakowska 2: 1394-1397*, wyd. W. Bukowski, M. Zdanek, Warszawa 2012.
- Kürbis Brygida, *Cystrzy w kulturze polskiego średniowiecza. Trzy świadectwa z XII wieku*, w: *Historia i kultura cystrzy w dawnej Polsce i ich europejskie związki*, red. J. Strzelczyk, Poznań 1987, s. 328-341.
- Kurtyka Janusz, *Sieciech (2 poł. XI w.), palatyn (wojewoda) polski*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 36, red. H. Markiewicz, Warszawa-Kraków 1996, s. 495-509.
- Kurtyka Janusz, *Tęczyński. Studium z dziejów polskiej elity możnowładczej w średniowieczu*, Kraków 1997.
- Labuda Gerard, *Jaksa z Kopanicy*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 10, red. K. Lepszy, Wrocław 1963, s. 339-340.
- Labuda Gerard, *Jaksa z Miechowa*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 10, red. K. Lepszy, Wrocław 1963, s. 340-341.
- Labuda Gerard, *Okolo datacji dokumentów fundacyjnych klasztoru premonstratensów w Grobe (1159, 1168?, 1177-1179). Przyczynek do dyskusji nad identyfikacją Jaksów*, w: *Personae, colligationes, facta*, Toruń 1991, s. 13-25.
- Lindner Michael, *Jacza von Köpenick. Ein Slawenfürst des 12. Jahrhunderts zwischen dem Reich und Polen. Geschichten aus einer Zeit, in der es Berlin noch nicht gab*, Berlin 2012.
- Lis Artur, *Master Vincentius*, Lublin 2016.
- Lis Artur, *Mistrz Wincenty z rodu Łabędziów?*, w: *Człowiek – Społeczeństwo – Wiara. Studia interdyscyplinarne*, red. B. Stawiarski, Wrocław 2008, s. 81-102.
- Lis Artur, *Spory wokół biografii mistrza Wincentego Kadłubka*, Lublin 2013.
- Mieszkowski Karol, *Krytyka autentyczności dokumentów biskupów krakowskich XIII wieku*, „Przegląd Historyczny”, 65 (1974) z. 1, s. 147-151.

- Mieszkowski Karol, *Studia nad dokumentami katedry krakowskiej XIII wieku. Początki kancelarii biskupiej*, Wrocław 1974.
- Mistrz Wincenty (tzw. Kadłubek), *Kronika polska*, przeł. i oprac. B. Kürbis, Wrocław 2008.
- Mitkowski Józef, Trawkowski Stanisław, *Pelka (Fulko), (zm. 1207), biskup krakowski*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 25/3, red. E. Rostworowski, Wrocław 1980, s. 571-574.
- Mosingiewicz Krzysztof, *Jeszcze o zagadce Jaksy*, „Roczniki Historyczne”, 52 (1986) s. 141-157.
- Mosingiewicz Krzysztof, Śliwiński Błażej, *Rycerstwo polskie XII w. w falsyfikacie Kazimierza Sprawiedliwego*, „Kwartalnik Historyczny”, 88 (1981) z. 3, s. 713-722.
- Piłat Zbigniew, *Fundator i fundacja klasztoru Bożogrobców w Miechowie*, w: *Bożogrobcy w Polsce. Praca zbiorowa*, red. C. Wilanowski, Miechów-Warszawa 1999.
- Rajman Jerzy, *Dominus – comes – princeps. Studium o Jaksach w XII wieku*, „Studia Historyczne”, 33 (1990) z. 3-4, s. 347-369.
- Rajman Jerzy, *Pielgrzym i fundator. Fundacje kościelne i pochodzenie księcia Jaksy*, „Nasza Przyszłość”, 82 (1994) s. 5-34.
- Semkowicz Władysław, *Nieznane nadania na rzecz opactwa jędrzejowskiego z XII w.*, „Kwartalnik Historyczny”, 24 (1910) s. 66-97.
- Śliwiński Błażej, *Lisowie Krzelowscy w XIV wieku i ich antenaci*, Gdańsk 1993.
- Śliwiński Błażej, *Ród Lisów. Problem pochodzenia wojewody krakowskiego Mikołaja i biskupa krakowskiego Pelki*, w: *Genealogia. Studia nad wspólnotami krewniczymi i terytorialnymi w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym*, red. J. Hertel, J. Wroniszewski, Toruń 1987, s. 33-46.
- Śliwiński Błażej, *Ród Lisów. Próba pochodzenia wojewody krakowskiego Mikołaja i biskupa krakowskiego Pelki*, w: *Genealogia. Studia nad wspólnotami krewniczymi i terytorialnymi w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym*, red. J. Hertel, J. Wroniszewski, Toruń 1987.
- Śliwiński Błażej, *Ród Lisów w Rocznikach Jana Długosza – przyczynek do zagadnienia zaginionej Kroniki dominikańskiej z pierwszej połowy XIII wieku*, „Studia Źródłoznawcze”, 34 (1993) s. 41-49.
- Śliwiński Błażej, *Stefan (Szczepan) Magnus (zm. po 1186/7)*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 43/1, red. A. Romanowski, Warszawa-Kraków 2004, s. 131-133.
- Śliwiński Błażej, *W sprawie pochodzenia Mistrza Wincentego*, „Studia Źródłoznawcze”, 24 (1979) s. 167-172.
- Święty Jacek Odrowąż. *Studia i źródła. Skarby dominikańskie*, red. M. Zdanek, Kraków 2007.
- Tarnas-Tomczyk Agata, *Ród Wierzbnow do końca XIV wieku. Genealogia i rozsiedlenie*, Wrocław 1993.
- Uniwersytet Krakowski *wobec własnej przeszłości w XV-XVI wieku*, Kraków 2017.
- Wiśniowski Eugeniusz, *Najstarszy dokument benedyktynów sieciechowskich (1252)*, „Studia Źródłoznawcze”, 4 (1959) s. 57-73.
- Wojtowicz Witold, *Tzw. Carmen Mauri*, w: *Przeszłość w kulturze średniowiecznej Polski*, t. I, red. J. Banaszkiewicz, A. Dąbrówka, P. Węcowski, Warszawa 2018, s. 105-125.
- Wójcik Marek, *Małopolanin czy Połabianin. Głos w dyskusji nad problemem pochodzenia Jaksy*, w: *Viae historicae. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Lechowi Tyszkiewiczowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, Wrocław 2001, s. 261-273.
- Wójcik Marek, *Ród Gryfitów do końca XIII wieku. Pochodzenie – genealogia – rozsiedlenie*, Wrocław 1993.

- Wyrozumski Jerzy, *Mikołaj (zm. 1202)*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 21, red. E. Rostworowski, Wrocław 1976, s. 80-82.
- Zdanek Maciej, *Dzieje osadnictwa do końca XVIII wieku*, w: M. Piszczek, K. Ślusarek, M. Zdanek, *Dzieje Nagłowic*, Jędrzejów-Kraków 2006.
- Zdanek Maciej, *Jędrzejów w wiekach średnich*, Kraków 2022.
- Zdanek Maciej, Piszczek Marcin, Ślusarek Krzysztof, *Dzieje Nagłowic*, Jędrzejów-Kraków 2006.
- Zdanek Maciej, *Szkoły i studia dominikanów krakowskich w średniowieczu*, Warszawa 2005.